

1.6 OD EWALUACJI NIE UCIEKNIESZ!

Paweł Kozyra

Nie zawsze jest tak, że przewidywane przepisami procedury przyjmujemy jako coś potrzebnego i sensownego. Tak jest w przypadku ewaluacji pracy nauczyciela akademickiego, która choć obowiązkowa zgodnie z obecnym stanem prawnym, nie jest jednak często mile widziana przez wykładowców. Ewaluacja jest jak wizyta u dentysty, choć sama w sobie może być bolesna, jednak dobrze przeprowadzona definitywnie prowadzi do poprawy sytuacji.

Ewaluacja to proces uzyskiwania z różnych źródeł informacji zwrotnej, poddania ich refleksji i analizie w celu rozwoju oraz modyfikacji (lub nie) sposobu postępowania [1].

Istotnym elementem ewaluacji jest istnienie wielu źródeł informacji. Związując rozważania do ewaluacji zajęć dydaktycznych na uczelni, **głównymi źródłami informacji są:**

- samoocena,
- ocena studencka,
- ocena przez współpracowników,
- ocena przez osobę z zewnątrz.

Każdy z tych elementów może być realizowany na różne sposoby. W celu dokonania **samooceny** można pośilkować się:

- ▶ listą kontrolną (sprawdzając, które elementy zaplanowane udało się zrealizować),
- ▶ dziennikiem,
- ▶ nagraniem głosu,
- ▶ nagraniem głosu i obrazu.

Dokumentacja w postaci nagrania może służyć analizie przekazu niewerbalnego (odtworzenie bez dźwięku), werbalnego (odtworzenie samego dźwięku) oraz całokształtu. Pytania, które można i należy sobie zadawać, mogą zaczynać się od: *Na ile udało mi się...* Przykładowo mogą kończyć się tak: *...połączyć te zajęcia z innymi?, ...sprecyzować/zrealizować cele?, ...podkreślić kluczowe aspekty?, ...przyciągnąć/utrzymać uwagę studentów?, ...zadawać pytania?, ...wybrać właściwe treści?* Sama lista pytań, ich sformułowanie i zapisanie już jest pomocna w myśleniu o sposobie prowadzenia zajęć.

Podobnie, wiedząc, o co będą pytani studenci, łatwiej nam kontrolować istotne aspekty wpływające na jakość kursu. **Pytania** mogą dotyczyć różnych kwestii, np.:

- samego kursu i jego programu (np. *Jaki jest wpływ zajęć na opanowanie treści i umiejętności dotyczących całego przedmiotu?, Czy punktacja ECTS jest adekwatna do czasu poświęconego na przygotowanie się do zaliczenia danych zajęć?*),

- warunków kształcenia (dostęp do literatury dla potrzeb danego kursu, zakres korzystania przez prowadzącego i uczestników z pomocy dydaktycznych, warunki nauki na zajęciach),

- prowadzącego kurs itd.

Jednocześnie mogą mieć charakter bardzo podstawowy*, np.:

- › czy prowadzący traktował studentów z szacunkiem?
- › czy był gotów udzielić dodatkowych wyjaśnień?
- › czy trudne zagadnienia były wyjaśniane jasno i precyzyjnie?
- › czy zajęcia odbywały się zgodnie z harmonogramem?
- › czy system ocen był sprawiedliwy?

Mogą być ogólne – w jakim stopniu zgadzasz się ze stwierdzeniami: *Jestem zadowolony z kursu jako całości* lub bardziej szczegółowe - *sięgać głębiej prowadzący większą uwagę przywiązywał do tego, co zapamiętałem niż co zrozumiałem, prowadzący włożył dużo wysiłku w analizę mojej pracy* lub też dotyczy organizacji kursu *dostęp do aparatury był w zupełności wystarczający*. Technicznie „pytania” zatem mogą być prośbą o ocenę stopnia prawdziwości pewnych stwierdzeń.

Pytań nie może być za mało, gdyż nie można w takim przypadku scharakteryzować w pełni zachowania i umiejętności dydaktycznych określonych nauczycieli, ani za dużo, gdyż wypełniającego ankietę znuży to zajęcie. Pytania powinny być zróżnicowane w zależności od celu kształcenia i charakteru zajęć - odrębne pytania dla wykładów (*Czy materiały dydaktyczne dotyczące wykładu były dostępne?, Czy wykłady przyczyniły się do zrozumienia i opanowania danej tematyki?*), zajęć laboratoryjnych (*Jaki był dostęp do aparatury? Czy była możliwość pracy samodzielnej? W jakim stopniu ćwiczenia laboratoryjne przyczyniły się do rozwoju umiejętności praktycznych?*) itd. Niezwykle istotna jest umiejętność stymulowania aktywności studentów, która może być sprawdzana poprzez pytanie: *Czy zajęcia mobilizowały do samodzielnej pracy i twórczego rozwiązywania problemów?*

Ocena studencka może być zrealizowana za pomocą:

- kwestionariuszy (ankiet),
- metaplanu**,
- otwartej dyskusji,
- snowballing (jawnego wprowadzania badacza i zapoznawania z innymi przez osoby z wewnątrz badanej grupy),
- formalnej komisji.

Można także pomyśleć o wykorzystaniu takich technicznych rozwiązań jak strony www lub skrzynki na „skargi i wnioski”. Ta ostatnia metoda ma na przykład tę zaletę, że możliwe jest uzyskanie natychmiastowej informacji. Na Uniwersytecie Jagiellońskim od roku akademickiego 2006/2007 ogólnie-

*Wspólny dla wszystkich kierunków UJ trzon ankiety ewaluacyjnej, ponadto wydziały/institute mają prawo dołączenia 5 dalszych pytań, uwzględniających specyfikę nauczania.

**Opis metody metaplanu podany jest w rozdziale 1.2.1.

uczelniany system informatyczny (USOS) obsługuje również ankiety studenckie.

Informacja zwrotna od współpracowników może także mieć różne formy realizacji:

- › opieka mentora (kierownika zakładu, pracowni, koordynatora kursu),
- › ewaluacja przez osobę na równorzędnym stanowisku,
- › wymiana doświadczeń.

Prowadzenie ewaluacji napotyka na zarzuty i problemy, np. obawy, iż ankiety mogą być wykorzystane przeciwko wymagającym nauczycielom. Trzeba umieć znaleźć antidotum na te bóleczki tak na własny użytek, jak i po to, by odeprzeć zarzuty sceptyków. Jednocześnie należy być świadomym ograniczeń, nie ulegać nadmiernym emocjom oraz unikać nadinterpretowania wyników. Do najpopularniejszych problemów należą [2]:

1. Konieczność wykorzystywania wielu źródeł informacji jest jednocześnie jedną z przyczyn możliwych kłopotów. Nie ma bowiem jednego, najlepszego, uniwersalnego źródła a napływające informacje mogą być niejednoznaczne – w takim przypadku brak jest możliwości wskazania dla podjęcia decyzji. Można powiedzieć, że dla dobra jakim jest uznawanie wyników ewaluacji za cenne i istotne, ostrożność jest tu nadrzędna; w przypadku wątpliwych wskazań unika się wnioskowania.

2. Jeśli ewaluacja nie jest obowiązkowa, można napotkać problem z niewielkim odsetkiem wypełnienia ankiet. Studencka ocena musi mieć odpowiednią statystykę, gdyż pojedyncze oceny są w dużym stopniu subiektywne i dopiero większa liczba (za małą grupę statystyczną uważa się 30, a za normalną - 100) może nieść rzetelną informację. W przypadku niewielkich grup lub niewielkiego stopnia wypełnienia/zwrotu ankiet można wyniki kumulować semestr po semestrze.

3. Jeśli ankiety są nieobowiązkowe, często zdarza się, że wypełniają je tylko entuzjaści i sceptycy a brak tzw. środka – trzeba mieć to na uwadze przy interpretacji wyników.

4. Jeśli ankiety są obowiązkowe, część respondentów może wypełnić kwestionariusz w sposób przypadkowy (bezrefleksyjnie zakresła dowolne odpowiedzi) – tylko dla wypełnienia obowiązku – w tym przypadku jednak uzyskuje się wyższe statystyki, co pozwala często na sensowne wnioskowanie.

5. Istotne jest pytanie o realne uczestnictwo studenta w ocenianych przez niego zajęciach, zdarza się bowiem, że studenci negatywnie oceniają wykład, na którym nigdy nie byli, posługując się jedynie krążącymi (czasem od lat) po akademiku plotkami.

Doświadczenia w prowadzeniu ewaluacji podpowiadają kilka czynników, które wydają się być kluczowymi, aby ewaluacja była przeprowadzana z powodzeniem.

- ▶ Przed wszystkim studentów zniechęca poczucie bezużyteczności i braku „zysków” (tzn. wpływu tych analiz na jakość nauczania) z wyników ewaluacji. Wyniki ankiet muszą być wykorzystywane do widocznych działań nauczawczych.
- ▶ Dobrą praktyką okazuje się **włączenie studentów** w każdy proces przeprowadzania i opracowywania wyników ewaluacji – od proponowania pytań do dyskusowania możliwych zmian.
- ▶ **Anonimowość**, która jest zapewniana we wszystkich krajach Unii Europejskiej. Jedynie w przypadku Holandii ankiety są półanonimowe. Nie tracąc charakteru anonimowości, prowadzący ma możliwość odpowiedzenia na komentarz konkretnemu studentowi, nie wiedząc przy tym, komu udziela odpowiedzi.
- ▶ Ponadto warto pamiętać, że czynnikami, które korelują z dobrym funkcjonowaniem ewaluacji są: stosunek studentów do nauki, zadowolenie z kursów, widoczne zdolności rozwoju.
- ▶ W przypadku korzystania z ankiety opracowanej na wydziale przy współpracy zarówno nauczycieli akademickich, jak i przedstawicieli studentów pojawia się większa szansa na jej akceptację przez środowisko.
- ▶ Równie istotna, jak analiza statystyczna, jest **ocena jakościowa**, wyrażona w wolnych komentarzach studentów. Pozwala ona zrozumieć przyczyny wysokiej lub niskiej oceny wyrażonej ilościowo, a także zidentyfikować problemy, o które w ankiecie nie pytano.
- ▶ Istnieje realna **potrzeba weryfikacji** informacji uzyskanych z ankiet studenckich, zwłaszcza negatywnych.

Mając na uwadze użyteczność przeprowadzanej ewaluacji, warto pamiętać o czynnikach podwyższających szansę na uzyskanie rzetelnej informacji z ewaluacji i jednocześnie fakt, że uzyskiwanie i wykorzystywanie takich informacji przekłada się na zwiększenie efektywności procesu ewaluacji. Ostatecznie można oczekiwać, że wyniki ewaluacji pomogą ocenić sytuację, podjąć decyzję, jakie zmiany należy przeprowadzić a nawet jak je przeprowadzić.

DLA TYCH, KTÓRZY CHCĄ WIEDZIEĆ WIĘCEJ

Najczęściej ewaluację kojarzy się ogólnie jako „systematyczną ocenę wartości lub zasług jakiegoś podmiotu poddanego ewaluacji”. To prawie całkowicie poprawne skojarzenia. Jednak jest wiele rodzajów ewaluacji, które niekoniecznie polegają na ocenie wartości lub zasług – mogą nimi być: sposób opisu, charakterystyki, zastosowanie analizy. Być może lepszą definicją jest taka, która podkreśla informacyjny charakter ewaluacji: „Ewaluacja to systematyczne zbieranie i ocena informacji w celu dostarczenia użytecznej informacji zwrotnej o jakimś podmiocie”. W obydwu definicjach można za-

uważyć podkreślenie *systematyczności* starań i obydwie używają niejednoznacznego określenia „podmiot”, który może się odnosić do programu, polityki, technologii, osoby, potrzeby, aktywności itd. Ta druga definicja kładzie nacisk na zbieranie i ocenę informacji, a nie na ocenę wartości czy zasług podmiotu.

Celem większości ewaluacji w ogólnym przypadku jest dostarczenie „użytecznej informacji zwrotnej” dla odbiorcy, którym może być sponsor, darczyńca, klient, administracja, personel, wyborca, bądź – w szkole wyższej – student. Informację uważa się za użyteczną, jeśli pomaga w podejmowaniu decyzji. Jednakże relacja między ewaluacją i jej wpływem na podejmowanie decyzji nie jest łatwa – zdarza się, że wyniki, które wydają się istotne, zawodzą w podejmowaniu decyzji w krótkiej perspektywie czasowej a także, że wyniki zdające się nie prowadzić do żadnych wniosków mogą mieć znaczenie w długodystansowej perspektywie, kiedy nastąpi poprawa innych czynników. Pomimo to, jest szeroki konsensus, że głównym celem ewaluacji powinien być wpływ na podejmowanie decyzji. Istnieje w tym aspekcie sprzężenie zwrotne, bowiem im większy jest wpływ wyników ewaluacji na proces podejmowania decyzji, tym łatwiej uzyskać trafne wnioskowanie z wyników ewaluacji za sprawą większego zaangażowania respondentów.

Można wyróżnić wiele rodzajów ewaluacji w zależności od podmiotu i zamierzonego celu. Być może największa **różnica jest pomiędzy ewaluacją formującą i podsumowującą**. Ewaluacja formująca ma na celu wzmocnienie lub poprawę podmiotu ewaluowanego - pomaga ona poprzez zbadanie wdrożenia programu lub technologii, jakości jego realizacji oraz ocenia organizacyjny aspekt, osobowy, proceduralny itd. Inny rodzaj ankiety bada efekty, wyniki działalności podmiotu - podsumowuje ona poprzez opis następstw wprowadzenia programu lub technologii, ocenia czy można powiedzieć, że podmiot osiągnął jakiś rezultat.

Wdrażanie ankiet studenckich jako elementu systemu oceny kształcenia rozpoczęło się pod koniec lat 90-tych XX-tego wieku i stanowiło element różnych europejskich projektów, których celem było podniesienie jakości kształcenia na uczelniach w krajach przystępujących do UE (głównie w ramach programu Tempus). Warto skorzystać z opracowanych tam standardów, procedur i wskazówek.

LITERATURA CYTOWANA

1. P. Yates, *Evaluation*, reporters: P. Kozyra, H. Ali, Newly Appointed University Chemistry Teaching Staff Second Summer School, Malta 12-16.06.2007, Proceedings, str. 24 http://ectn-assoc.cpe.fr/archives/lib/2008/200805_NAUCTS_SumSch2_Proceedings.pdf, przeglądano 17.11.2008.
2. Materiały grupy roboczej Teacher/Training Evaluation by Students ECTN http://www.cpe.fr/ectn-assoc/network/wg_pres/ECTN30n_TeachTeachEvalStudents.htm przeglądano 04.04.2008.